

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een blik op de Romeinse rechtspraktijk: pignus en hypotheca zoals bestudeerd door Verhagen

Drommel, E.R.

Citation

Drommel, E. R. (2024). Een blik op de Romeinse rechtspraktijk: pignus en hypotheca zoals bestudeerd door Verhagen. *Tijdschrift Voor Geschiedenis*, 137(2), 222-223.
doi:10.5117/TvG2024.2.012.DROM

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4171733>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hendrik L.E. Verhagen, *Security and Credit in Roman Law. The Historical Evolution of Pignus and Hypotheca* (Oxford University Press; Oxford, 2022) 484 p., fig., £98,00 ISBN 9780199695836

Een blik op de Romeinse rechtspraktijk: pignus en hypotheca zoals bestudeerd door Verhagen

Rick Verhagen beschrijft in dit boek, *Security and Credit in Roman Law*, de rechtshistorische ontwikkeling van *pignus* (pand) en *hypotheca* (hypotheek) in het Romeinse recht. Ondanks het gegeven dat pand en hypotheek als Romeinse zekerheidsrechten beide al uitvoerig zijn bestudeerd, is het boek van Verhagen een zeer waardevolle aanvulling op de huidige kennis en het begrip van dit onderwerp. Deze waarde ligt met name in de benadering waarvoor Verhagen heeft gekozen: hij stelt in zijn studie van *pignus* en *hypotheca* de rechtspraktijk voorop. Zo wordt de studie van dit doorgaans juridisch zeer technische onderwerp verplaatst van de discussies tussen Romeinse juristen in de digesten (een samenstelling van de geschriften van de belangrijkste Romeinse juristen) of een keizerlijke beslissing in de codex (een verzameling van keizerlijke wetgeving) naar de commerciële transactiepraktijk van individuen.

Materiaal uit het archief van de Sulpicii maakt het mogelijk om niet alleen de daadwerkelijke bank- en transactiepraktijk in kaart te brengen, maar doet deze ook leven. Dit archief bevat tabletten die de transacties documenteren die plaatsvonden in Puteoli, een plaats die tot in de eerste en tweede eeuw functioneerde als de belangrijkste haven voor de aanvoer van goederen naar Rome. De nadruk op de transactiepraktijk maakt het boek overigens niet minder technisch-juridisch van aard. Integendeel; het onderwerp is bijzonder technisch en voor sommige secties van het boek geldt dat zij voor de lezer zonder juridische achtergrond wellicht wat lastig te volgen zijn (bijv. p. 100-113).

Het boek begint met een introductie waarin Verhagen het onderwerp van zijn onderzoek uiteenzet, gevolgd door twaalf inhoudelijke hoofdstukken en een appendix. In de eerste drie inhoudelijke hoofdstukken wordt de gezamenlijke ontwikkeling van recht en economie in de Romeinse wereld besproken. De evolutie van recht, zo beargumenteert Verhagen, hangt nauw samen met de handelspraktijk. In het privaatrecht vindt 'variatie' – of eigenlijk: innovatie – plaats door het gebruik van contractuele clausules. Deze clausules zijn door de juristen bedacht om zo tegemoet te komen aan de financiële of commerciële wensen en behoeften van hun cliënten. Zo functioneert de transactiepraktijk, aldus Verhagen, als een hefboom van rechtsontwikkeling. Voor het oude Rome geldt dat *pignus* en *hypotheca* voorbeelden zijn van dergelijke innovatie. Overigens geldt dit net zo goed voor de moderne tijd; denk bijvoorbeeld aan de huidige ontwikkeling van financiële zekerheidsovereenkomsten, of huurkoop in de negentiende eeuw.

In de overige hoofdstukken van het boek beschrijft Verhagen hoe de rechtshistorische ontwikkeling van *pignus* en *hypotheca* zich heeft voltrokken tot de laatklassieke periode. Zo wordt duidelijk hoe pandrechten zich ontwikkelden tot steeds complexere rechtsconstructies: van een enkel pandrecht op een bepaalde zaak naar meervoudige verpanding, naar het pandrecht op vorderingen, naar *antichresis* en *hypotheca*, en zelfs tot een generaal pandrecht ('floating charge'). Deze ontwikkeling vond in het bijzonder plaats onder invloed van de partijautonomie. Er waren echter ook top-down interventies

in de vorm van keizerlijke constituties, met name van keizer Alexander Severus. Een voorbeeld is dat de schuldeiser die zijn verkoopbevoegdheid te kwader trouw uitoefende een schadevergoeding moest betalen (codex 8.29.1). Dergelijke interventies blijken zowel bescherming te hebben geboden aan de pandgever (debiteur) als aan de crediteur. Een voorbeeld van dit laatste is dat de schuldeiser ook tot verkoop bevoegd bleef als de schuld aan hem al grotendeels was voldaan (codex 8.27.5).

In de laatklassieke periode leidden interventies van de keizerlijke kanselarij ertoe dat debiteuren geleidelijk meer bescherming kregen, al bleef het systeem in zijn geheel wel overwegend gunstig voor crediteuren. Ter afsluiting zet Verhagen nogmaals uiteen hoe de verschillende juridische instrumenten werden ingezet in en aangepast aan de praktijk. Dit laatste hoofdstuk plaatst de juridische ontwikkelingen in de historische en economische context. Verhagen concludeert dat het aannemelijk is dat het Romeinse recht van zakelijke zekerheid zich heeft aangepast aan de economische behoeften, en zo ook heeft bijgedragen aan de economische ontwikkeling.

Zoals gezegd is het brongebruik een van de sterkste punten van het Verhagens boek. De bronnen variëren van documenten van transacties, te vinden in bijvoorbeeld het archief van de Sulpicii (p. 139), tot aan literaire bronnen zoals Cato's *De agricultura* (p. 88-100). Belangrijk is ook dat Verhagen de uiteenlopende bronnen aan elkaar weet

te verbinden om zo een belangrijk punt duidelijk te maken: door het gebruik van standaardcontracten in combinatie met het imiteren van oudere modelcontracten ('model-bias imitation', p. 43) wordt de transmissie en evolutie van de transactiepraktijk mogelijk gemaakt. Deze bespreking van het materiaal maakt ook de verbinding duidelijk tussen bijvoorbeeld hoofdstuk 2 over 'Mechanisms of Legal Evolution' (zie i.h.b. p. 41-44) en de ontwikkeling van *pignus* en *hypotheca* zoals deze in latere hoofdstukken door Verhagen is geschetst.

Een kleine aantekening is wel op zijn plaats. Het is voor Verhagens hypothese van groot belang dat de verschuldigdheid van een executieoverschot of -tekort ten tijde van de vorming van het archief van de Sulpicii nog géén algemeen geldend recht was. Een eeuw later was dat in ieder geval wel zo, maar toen kwamen contractuele clausules met dezelfde strekking evengoed voor – zo schrijft althans Pomponius (zie D. 20.9.5.1). Dat een regel in een bepaald tijdsgewricht gangbaar is in de transactiepraktijk, levert dus nog geen (negatief) bewijs op voor de stelling dat deze tot de praktijk was beperkt en sluit evenmin uit dat zij uit de geest van een jurist is ontsproten. Alles overwegend biedt het boek de mogelijkheid aan de lezer om zich verder te verdiepen in het Romeinse recht, en hoe dit functioneerde in een commerciële en economische context.

Eva Drommel, Universiteit Leiden